

سیستهمی کارگیری هاخهمنشیان ل مسرئ ل سهردهمی داریوشی نیکی (522 – 486 پ.ز)

سراج احمد علیو^{1*} و هیفی صبری جمیل²

¹ پشکا میژوو، کۆلیژا زانستین مروّقایه تی، زانکۆیا دهوک، ههریما کوردستانی، عیراق.

(peshmerga_kurdistani@yahoo.com)

² پشکا میژوو، کۆلیژا زانستین مروّقایه تی، زانکۆیا دهوک، ههریما کوردستانی، عیراق.

(hivi.sabri@uod.ac)

<https://doi.org/10.26436/hjuoz.2025.13.4.1636>

بهلافکر: 2025/12

پهسندکردن: 2025/08

وهگرتن: 2025/05

پوخته:

ل ناقهر استا سهدهی شهشی پ.ز گوهورین مهن ل دهفرا رۆژ ههلاتا ناڤین پهیدا بۆ وهرگرتنا دهستههلاتی ژ لایین پارسین هاخهمنشی، ئهون شیان دهولتا میدی ل سالا 550 پ.ز ژ ناڤیسن و دهولتهکا نویی دامهزرین. شاهین دهستینکی بین ئهوان و هکو کورشی دوو و کورشی ئهوی کهمبوچیا ل دویف سیاسهتا بهرفره هخوازا سنوورین دهولتهی پینگاڤ هاڤیتن و ل ماوهیهکی کیم دا ئهف دهولتا نویی شیا سنوورین وهلاتی بهرفره بکهتن و دهولتا لیدی و بابل و پاشی مسر بونه بهشهک ل ئهفی دهولتهی. هاخهمنشی شیان بۆ ماوهی سهد و سیه و دوو سالان و ب دوو قوناغاندا فهرمانروایی ل مسرئ بکهتن قوناغا نیکی (525–402 پ.ز) کهمبوچیا بنهمالا بیست و هفتی ل ئهفی وهلاتی دامهزراند و قوناغا دوو (342–332 پ.ز) نهردهشیرئ سینی بنهمالا سیه و نیکی دامهزراند. ئهف وهلاته ل دویف ریز بهندیا هیرۆدوت، وهک ساتراپی شهشی هاتبوو دانان و مسر گرنگیهکا تاییهت ههبوو بۆ دهولتهی ل بهر جهی جوگرافیا ئهفی وهلاتی یی گرنگ و ههبوونا رویبارئ نیل کو ببوو جهی پتر پویه پیدانا دهولتا هاخهمنشی ب مسرئ ل بهر پینشکهفتنا ئهفی وهلاتی دبواری کشتوکالیدا و ههبوونا جوراجوریا بهر ههمین کشتوکالی و ههروها شاهین هاخهمنشی و بتاییهتی داریوشی نیکی دقا کونترولا ئهوی ل سهر مسرئ ههیین ژ بۆ کارئ بازرگانیی دناڤهرا رۆژ ههلات و رۆژ ناڤی دا. ل بهر هندئ شاهین هاخهمنشیان ئیک لدویف ئیک دقایینه دهستی خوه دانه سهر ئهفی وهلاتی. ئهف بابته هاتهیه نهیساندن ب ریکا قهیدتنا شینوار و لیکولینین میژوویی بین نویی ل دور گوهورینا پینکهاتین کارگیری و نابوری و کومهلاههتی ل مسرئ سهردهمی دهستههلاتداریا پارسیان و کارتیکرنا ههردو شارستانیهتان ل ههڤدوو.

پهڤین سهرهکی: سیستهمی کارگیری، دهولتا هاخهمنشی، مسر، کهمبوچیا، داریوش.

1. پیشهکی

ل دهستینکا نیفا نیکی ژ هزارا نیکی بهری زایینی، هوزین پارس ل ههریما فارس/ ئهمنشان ئاکنجی بوون، ئهوان ل فارس شاهنشینهکا بچووک دامهزراند، لی پستی بورینا دهمی ئهوان شیان هیدی هیدی سنوورین دهولتا خوه بهرفره بکهتن ب تاییهتی دهفرین نیلام و میدیا بیخنه لین کونترولا خوه. ل سهردهمی دهستههلاتداریا کورشی دوو (559–530 پ.ز) پستی چهندین رویبروی بوونین سهربازی دگهل میدیان دناڤهرا سالین 553–550 پ.ز کول وی سهردهمی هیزا نیکی بوون ژ لایین هاخهمنشیانقه هاتنه ژ ناڤیرن و کورشی دوو دهولتا خوه ل سهر بنیاتی دهولتا میدیان دامهزراند.

پستی کونترولا کرنا مسرئ ژ لایین کهمبوچیایی ل سالا 525 پ.ز دهولتا هاخهمنشی دبیهت ئیک ژ مهنترین دهولتهی و

1.1. گرنگیا قهکولینی:

سهردهمی، بهلی دنهجامی زنجیریهکا رویدانین گومانای دا، بین پیش و پستی مرنا کهمبوچیا ل سالا 522 پ.ز ئهفی دهولتهی دگهل کومهکا ناریشهیین نافخوویی رویبروی دبیتن، بهلی ل دوماهییی داریوشی نیکی (522–486 پ.ز) شیا جارمهکا دی ئارامیی بۆ وهلاتی بزفرینین. داریوشی شیا ل ماوهی دهستههلاتداریا خوه دا سیاسهتهکا ئارام ل مسرئ پهیرمو بکهت و گرنگی ب ههمی لایهتین ریشهبرئ ل ئهفی وهلاتی بدهت وهک: لایهتی کارگیری، سهربازی، یاسایی، ئاقدانی و نابوری.

هاخهمنشی ب ریکا کولانا کاریزان بوونه ئهگهرئ باشتر کرنا کارئ کشتوکالیی و زیدهکرنا بهر ههمی، ههروها تهمامکرنا کارئ کولانا کهنالی سونیس بۆ ئاسانکاریکرنا کارئ بازرگانیی، نهیسنا یاسایین نافخوویی بین مسرئ و گرنگیدان ب ئاڤاکرنا پهستگههان ل ئهفی وهلاتی.

گرنگیا قهکولینی ل ئهفی چهندئ دایه، چاوانیا ریشهبرنا مسرئ ژ لایین هاخهمنشیانقه و ب تاییهتی شاه داریوشی و ئهوان کارین

* قهکولهرئ بهر پرس.

ناسیا بچووک، مسر و ولاتی دوو رویاران هاتینه ترخانکر. من مفا ژ گهلهک ژیدمړین دیترو و مرگرتینه وک: پرتوکا میژوونفیس فرمسی پی یر بریان، تاریخ هخامنشیان: از کوروش تا اسکندر تاریخ شاهنشاهی ایران، ترجمه: مرتضی ثابت فر و پرتوکا میژوونفیس نیرانی وک: حسن پیرنیا، ایران باستان و هر دو پرتوکین عبدالحسین زرین کوب، تاریخ مردم ایران: ایران قبل از اسلام و پرتوکا روزگاران. پرتوکین ب زمانه عمره بی پرتوکا سلیم حسن، مصر القديمة و گوڤارین باورپیکری ل سر ناستی جیهانی، Journal of Ancient Egyptian Interconnections .

نهف قهکولینه ل پوخته، دهستیک و دهرنهجامان پیک دهیتن ل گهل هه بونا سی تهوهران، تهوهرانیکی: دامهزراندنا دهولتا هخامنشیان و هوکارین لهشکرکیشیا وانا بو سر ولاتی مسری و تهوهری دوو پیکهه شاهی هخامنشیان ل مسری و تهوهری سینی مسری ل سردهمی داریوشی نیکی (522 – 486 پ.ز).

2. دامهزراندنا دهولتا هخامنشیان و هوکارین لهشکرکیشیا وانا بو سر ولاتی مسری

1.2. هخامنشیان:

هخامنشیان نافی خوه ژ بابکالی خوه بناف (هخامنیس – نهخمنیس) ی و مرگرتیه کول دهستیکا هزارا نیکی پ.ز چند هوزمک بوون و دگهل هوزین میدی ل باکوروی روژناقا نیرانی د ناکنجیوون، پاشی بهرف باشوری روژناقا ل نیزیکی کنداقا فارسی کو پستی هنگی ب هریمافارس هاتیه نیاسین کوچبر بووینه، پستی ل دوماهیکا چرخ ههشتی پ.ز نیکیگرتن د ناقبر هوزین پارسوا (فارسی) دا پیدا بوو و شیان ب سرگردایهتیا (هخامنش – نهخمنیس) دهولتهکی دامهزرین و هاتیه زانین، کو پایتهخت یان بارمگایی نهف شاهی ل دهشتا چیاپی بهختیاری، ب دوبراتیا 40 کم ژ باژیری شوستر (پارزگهها خوزستان ل ولاتی نیران) بوو (پیرنیا، 1391: 204/1).

دهرباره فارسان (هیرودوت)⁽¹⁾ ناماژه ب فی چندی دکمت کو نهو ژ هژمارکا زور یا هوزا پیکدهین، بهلی د نفیسین خوهدا تنی نافی دهه هوزان تومار کرینه، کو سی هوز د سهرمی بوون و هاریکاری کوروشی کرن ل راپرینا ویدا دژی میدیان نهو ژی: پاسارگادی، مارافی و ماسپی بوون (هرودوت، کتاب اول، بند 125؛ احتشام، 1355: 34).

ب رهنهگهی گشتی پرانیا هوزین پارسیان ل ولاتهکی بهرفراوان ل باکور و روژهلاتا پارس بهلاقه بوون کو ژ لای روژناقای فیه دههشتنهچیاپین زاگروس و ژ لای روژهلاتی فیه دههشتنه دهشتا (کهفیر) (شهبازی، 1377: 10/601 – 613؛ Stronach 1974: 280 – 282؛ Imanpour, 2002: 62).

2.2. نهگهرین هیرشین هخامنشیان بو مسری:

ژ بوو هیرشین هخامنشیان بو سر مسری هندک نهگهر هه بویه کو هندک ژ وانا نهگهرین لاوکی و هندک ژی سهرمکینه، ژ نهگهرین لاوکی، یا نیکی: کارتیکرنا جو هیان و نهخش وانا د رنجهرنا سیاستا داگیرکاری و هیرشین هخامنشیان دژی خلکین دهقرا روژهلاتا نزیک، پستی بابلیان و مسریان پلان نهو بوو کو جو هیان د ناف ولاتین خوهدا

کارگیری ل سردهمی فی شاهی ل مسری هاتیوونه نهجامدان. ل دویف نهو دویفچوونا کو من ل سر بابتهی کری ل پرتوکین بیانی وک: نینگلیزی، فرمسی، عمرمی و فارسی سهارمت هخامنشیان و دهستهلاتا شاهین وانا بو سر ولاتی مسری چند پرتوکک ناماژ بقی چندی داینه. من دفا پتر قهکولینی تیدا بکمه و پتر پزانیان کوم بکمه ل سر میژوویا نهوی ولاتی ل ژیر دهستهلاتا پارسیان و بدهمه دیار کرن و بینمه بهرچاچی خواندهقانان.

1.2. نارمانجا قهکولینی:

نارمانجا من ل نهفی قهکولینی نهو دا پتر روهنکر، دیارکر، شلوقه کرن و پهرده ل سر لادانا نهوی چندی کو بوو چی هخامنشیان د فیان نهفی ولاتی کنترول بکن و ههروسا نهو ب چ ریک شیان بو ماومی سهد و سیه و دوو سالان دهستهلاتی لیکمن دا کو بگههمه نهجامین میژوویی و نهف قوناغا ولاتی مسری بو خواندهقانان پتر بهینه ناشرکا کرن.

1.3. ریبارا قهکولینی:

ل دهستیک ب ریکا ژیدهران پزانیان دهینه کومکر و پستی هنگی ل دویف بابتهی نهو زانیاری و پزانیان کو هاتینه کومکر دیهینه پزلیکر. من پشت بهستن ب ریبارا قهکولینا سیاسی و شارستانی کره. چونکی یا گریدایه ب پهمندیان سیاسی و شارستانی د ناقبر ههولتا هخامنشی و مسری د ناقبر سالین (525 – 332 پ.ز).

1.4. پلاتا قهکولینی:

بو وی چندی د زفریتفه داکو سیاستا هخامنشیان ل ولاتی مسری. نهفی چندی دیار بکمه و بینمه بهرچاچی خواندهقانان ب ریکا قهکولین نویی کو ل سر نهفی بابتهی هاتینه دیتن و نفیساندن.

1.5. ناریشه و ژیدهرین قهکولینی:

بیگومان هر قهکولینهکا دهینه نهجامدان و ههتا دگههیه دوماهی، یا قالا نینه ژ بهر بهست و ناستهنگان ب تابیهتی نهگهر قهکولین د بیافی میژوویا کهن دا بیت. ژ ناستهنگین بهرچاچ ل هه بهر قهکولمری میژوویا هخامنشیان، پرسا زمانین کهن و گریدانا میژوویا نهفی دهولتهی ل سر وان زمانیه، وکو: زمانه فارسیا کهن، زمانه نیلامی، نارامی، بابلی، عیبری و یونانی. نهفجا سهردهریکنا قهکولمری دگهل فان ههمی زمانان کارهکی ساناهی نینه، ل بلی نهفی چندی ناریشا زمانین زیندی بین بیانیه. بارا پتر ژ شویهوارناس و قهکولمرین کول سر میژوویا هخامنشیان نفیساندینه خلکی روژناقای نه و پرانیا نهوان فرمسی، بریتانی، نهلمانی و نهمریکی نه، نهفجا بیگانه بوونا قهکولمری دگهل زمانین بیانی ب نیک ژ ناستهنگین مهن بو قهکولمری دهینه دانان. ههروسا کیمبوون و ههزاریا پرتوکخانهیا کوردی ل سر نهفی بابتهی ب نیک ژ ناستهنگین دیترو دهته هژمارتن بو قهکولمری. پشکهکا مهن یا زانیارین مه ژ میژوویا کهن، سهروکانیا وان قهکولین و فمیتن شویهوارناسی و دیفچونین میژوونفیس و قهکولمرانه د فی بیافیدا. هخامنشیان رویدانین سردهمی خوه تومار نهکرینه و پرانیا بهلگنامه و راپورتین گریدایی نهفی بابتهی بو سهدی پینچی بهری زایینی دزفرتین و پشت بهستن ب ژیدهرین کلاسیک وک: میژوویا هیرودوت کو ژ نهه پرتوکان یانزی بهشان پیکهاتیه و سی بهشین دهستیک بو

نه هیلن و جوهیان ژ بلی هاخهمنشیان کسین دی نه دین دا کو پشتهفان و رزگار کمری وان بن، لهوما پشته رزگار بوونا وان ل بابل ل سمر دهستی کوروشی 538 پ.ز و زفرینا وان بو باژیری نورشلمیم جوهی د نامه بوون خوه بکمه قوربان بو دهسته لاتدارین هاخهمنشی (طعیمه، 1983: 248؛ یو پتر پز انیان بزقره: الخشاب، 1989: 11). و همتا سالین دوماهیي ژ دهسته لاتداریا داریوشی نیکی ثوان خوه وک هغه لاتیهکی پارس ددانان (سلطان، 2005: 122؛ Colburn، 2013: 17).

هموسا جوهیان هاریکاریا کمبوچیا و سوپایی وی کر ل دهمی دمریازبوونا وانا ژ ریکین بیابانی بین سخت و دژوار بو چوونا وان یو مسری و یو قهراندنا شورشین سمر بهخویی ل مسری ل دهمی کونترولکرندا جوهیان هاریکاریا کمبوچیا کر (صالح، 1982: 311/1). ژ نهگمرین لومکی یو داگیرکرنا مسری: هیرودوت د نفیسینین خوه دا نامه ب هندئ دایه کو کمبوچیا داخوا ژ نهماسیس (570 - 526 پ.ز) فرعونئ مسری دکت کو باشرین نوژداری چاقان بو رهوانه بکت دا کو نهخوشیا چاقین وی دمرمان بکت و نهف بریاره ل دژی خواستا نوژداری مسری بو لهورا نهوی نوژداری دا کو تولا خوه ژ فرعونئ مسری فکمت کمبوچیا پالدا داکو کچا نهماسیسی بو خوه بینین، بملی نهماسیسی ل جهی کچا خوه کچهکا دی بناقی (نیتیتس) کچا ناپریس شاهی بری یی مسری فریدکت (Olmsted, 1948: 298؛ Bichler, 2020: 42). و پشته ناشکرا بوونا نهقی رویدانی کمبوچیا بریار دا هیرش بکته سمر مسری. نهف هر دو رویدانه د بنه به هانهکا باش کو کمبوچیا هیرشا خوه یو سمر وهلاتی مسری پیکهینیت، چونکی رفتارا نهماسیسی برامبر کمبوچیا شاهی هاخهمنشیان سفکیهتی کرن بوو (زرین کوب، 1390: 133).

ژ نهگمرین سمرکی یو داگیرکرنا مسری یا نیکی د زفرینن بو جهی جوگرافیا مسری و هجوونا ناخهکا باش ژ بو کشتوکالیی و برهمین جوراجور و هجوونا رویاری نیل (محمودی، 1401: 23 - 33). بمروقاژي سرد و ناخا نیرانی هسک و نیچه هسک و بارا پتريا نردی و بیابان بوو و هموو دهما دهسته لاتداریا هاخهمنشیان هزر د کونترولکرنا دهقیرین دور و برین خوه د کر بو بدستقهینانا دهستکهفتیان وک هیرشا وان یو سمر لیدیان ژ بر زنگینیا لیدیا و هیرشین هاخهمنشیان بو بابل و مسری بو بدستقهینانا برهمین کشتوکالی و کانزایان، هموسا هاخهمنشیان هولدان بری یونانیان دهستی خوه دانینه سمر مسری و کونترول بکن دا کو سامانین نهوی وهلاتی نهکفهته دهستی یونانیان، هاخهمنشیان و هسا هزر د کرن کو ب کونترولکرنا مسری دئ شین دهستی خوه دانینه سمر وهلاتین وک لیبیا و حبهشه ل کیشومری نهفریقا، بملی ژ بر هندک نهگمران چ جارن نهشیان بگههنه نهقی نارمانجی (هوار، 1363: 45؛ پیگولوسکایا، ۱۳۴۹: ۲۲).

مسر ژیدمرکی نابوری و تاکه هیزا سیاسی و سربازی بوو ل کیشومری نهفریقا (Bury, 1946: 181؛ شعبانی، 1380: 36). بارودوخین دهقیر ژ هموو لایمانافه بو کونترولکرنا وئ یا برهمف یو چونکی وهلاتی شامی خوه رادهستی هاخهمنشیان کر بوو و فینیقیان⁽²⁾ کشتین مزن نیخست بوونه ژیر فرمانا کمبوچیایی و نافبری ناگهداریا هغهیمان

مسری کر بوو کو نابیت ب هیچ رنکهکی هاریکاریا مسری بکن نهگمر نه دئ توشی هیرشی بن و ب نهقی رنکی مسری هموو هاریکاریین لهشکری و نابوری ژ هغهیمانن خوه ژ دهست دا (Jansen, 1950: 2/60). پشته دمر باز بوونا پنچ سالان ژ دهسته لاتداریی و دوماهیي هاتنا برهمفکاریین لهشکری و دیلوماسی، کمبوچیا ل سالا 525 پ.ز، د دهمکیدا کو مسر ل جیهانا نهوی سمردهمی هاتوو دابرین لهشکرکیشیا هاخهمنشیان یو سمر مسری دهستیکر. پیش هیرشا کمبوچیا نهماسیس فیرعونئ⁽³⁾ مسری ل دوماهیي سالا 526 پ.ز و دهستیکا سالا 525 پ.ز، دمریت و کوری وی بسماتیکی سیی (526 - 525 پ.ز)، ل جهی وی دگرین. وکو د قوناغین پشته هینگی دا دیار دبیت مرنا نهماسیس ل دهمی برهمفیا لهشکرکیشیا کمبوچیا یو سمر مسری کارتیکرنا زور خراب ل سمر رهوشا نهوی وهلاتی کر (دیاکونوف، 1346: 117).

ژیدمر نامه ب نهقی چمدی ددن کو د سالین دوماهیي دهسته لاتداریا نهماسیسی پیگههی سیاسی و نهقدولهتی مسری زور لواز ببوو و د سالین دوماهیي ژ دهسته لاتداریا وی مسری باراپتريا هغهیمانن خوه ژ دهستابوون و پیومندی ب ریزین هاخهمنشیان کر بوون و خلکی مسری ژ سیاسهتی وی بو بریفبرنا وهلاتی نهرازی ببوو وک یا پندقی هاریکاریا نهماسیسی برامبر هیرشا هاخهمنشیان بو مسری نهکرن و کمبوچیا بو گرنا مسری توشی گلهک ناستهنگان نهوو (محمودی، 1401: 27).

هیرشا کمبوچیا بو مسری و شری پلوزیوم⁽⁴⁾ 525 پ.ز، ل دهمی هیرشی دا پولیکراتس دهسته لاتداري گزیرنا ساموس کو نهماسیس ژ یو برگری کرن ل مسری پالیشیهکا زور ل سمر وی دانا بوو، خوه فکیشا و پیومندی ب کمبوچیایی کر. هیرودوت نهگمری تیکدانا پیومندین مسری د گمل جیرانان ددهته پال نهماسیس و دبیزیت: ((خوه ژ پهیمانا هغهالینین کو دنافبرا وانا ههپوو فکیشا)) (هرودوت، کتاب سوم، بند 43؛ داندامیف، 1389: 99). هموسا د نهقی دهمیدا فیرعونئ مسری توشی ناریشهکا مزن بوو نهوی ژیک ژ فرماندین لهشکری بناقی فانیس (Phunes)⁽⁵⁾ کو خلکی دقرا هالیکارناسوس (Halikarnassos) بوو و برپرسی کرئ گرتین یونانیان بوو پیومندی ب ریزین هاخهمنشیان کر و زانیارین زور گرنک دمربارهی لهشکری مسری دانه کمبوچیایی (زرین کوب، 1387: 77). ژیدمر نامه ب نهقی چمدی ددن کو ل دهمی هیرشا کمبوچیایی یو سمر مسری هموو نهتمومین ژیر دهسته لاتداریا هاخهمنشیان د نهقی هوا لهشکریدا بهشارد بوون (Posener, 1936: 166 - 167؛ عبدالطیف محمد محمد، 2021: 16).

بری هیرشی دهسته لاتدارین هاخهمنشی دانو ستاندن دگمل عمرین بیابانا سینا دا کر بوون دا کو هاریکاریا سوپایی کمبوچیایی بکن یو دمر بازبوونا وان و گه هشتن بوو مسری، هموسا بری دهستیکرنا هیرشی و ل سالا 526 پ.ز فیرعونئ مسری نهمازیس دمریتن و کوری وی بسماتیکی سیی (526 - 525 پ.ز) دهسته لاتی و دگریتن (گرشویچ، 1384: 28).

لهشکری کامبوچیایی شیان بگههنه باژیری پلوزیوم و شهرکی گران و دژوار دنافبرا هر دو لایماندا رویدا و فرماندین

کارین کارگیری، دارایی، لهشکری و نایینی ب کوشکا شاهیه دهاته گریدان، چونکی ل دویف دابونریتین فصرمی شاه خوداومده و بجهننانا بریارین نهوی نهک خهلیه. شاهین وان مینا کامبوچیا ژلای کاهنین پسرستگهه (زهلامین نایینی بین پسرستگهه) ناسناقین فیرعونین مسرئ وک: ناسناق سا رهع (کورئ خوداومده رهع) و مسوت رهع ب رمانا نهو کهسی کول خوداومده رهع یا بووی و هر ولسا ناسناق هر دو خوداومدهن مسرا باکور و مسرا باشور (نهخبهت و ودهجت)⁽⁹⁾ و مرگرت و پشتی زیدمبوناه دهسته لاتا وان د مسرینا، شاهین هاخهمنشی وک شاهین بنهالا بیست و هفتی ل وی وهلاتی هاته دهستیشانکر و ژ لای کاهنینا فه ولسا هاته دیارکر کو دایکا کامبوچیا خه لکی مسرینه و دکههیه بنهالا فیرعونین بهری نامازیسی (زرین کوب، 1387: 78). شاهن هاخهمنشی، د ناک وهلاتی مسرینا دهسته لاتارئ ئیکی بوو و ب ناسناق خهشاترا (شهران) دهاته نیاسین. دهسته لاتا شاهن یی بیسنور بوو و بریارا دوماهی د دهستی نهوی دا بوو و کس نه دشیا دژی بریارا شاهن راوستیت، ژبرکو شاه نوینرئ خودیه و ژ لای خوداومده هاته دانان و هر وک داریوشی ل تیکستا بیستون د دهته دیارکر کو ژ لای خوداومده نهو رامزدا (نورمزد) ی⁽¹⁰⁾ وک شاه هاتیه دهستیشانکر (پیرینا، 1386: 89/1).

شاهن هاخهمنشی دهسته لاتارئ ئیکی بوو و ژلای نهو رامزدا وک ریبرئ هموو مروفایهتی هاتیه هلیزارتن داکو فیرمانروایی ل سر نهتموین دی بکمت. ژبر نهقی چندی پیدی بوو هر کهسهک ریژ ل شاهن وهلاتی بگریت، فرمانین وی جیههچ بکمت و باجا خوه ل دمی دهستیشانکر بدهت (کورت، 1388: 79 - 80).

ئهف بیروباومره زیدمتر ل دمی کونترولکرنا مسرئ ژ لای شاهین هاخهمنشی فه هاته دیارکر، ژ برکول مسرئ هیزا شاهن یا بیسنور بوو. پسرستنا فیرعونئ کو نهیهکا میژووی بوو و ل سر نهقی باومری و رامانیدا هاتبوو پیروزکر و بو بهیزکرنا شاهن رولمکی گرنک ههبوو (کاژدان، 1353: 7/1).

ل سر بنهمایی نهفان هزروبیان بوو کو کامبوچیا پشتی کونترولکرنا مسرئ داخواز ژ (تودجاورسن) ی کر دا ناسناقین فیرعونین بهری بین وهلاتی مسرئ ل سر وی دانین (گرشویچ، 1384: 379). بیههقی شاهن ل جهم شاهین هاخهمنشیان یا جیاواز بوو، نهو گوهورین و جیاوازی دزفرین بوو سر شیوازی ژینا شاهن و ریقهبرنا وهلاتی، چونکی ل سردهمین دهسته لاتاریا شاهین دهستینی، ماقیلین بنهالی هاتن و چونا کوشکا شاهن دکر و بو بریفهبرنا وهلاتی راویژکارین شاهن بوون، بهلی ل سردهمی داریوشی، نهو گوهورین مزین ئیخته دناک کوشکا شاهن و ریک نهدا کس نیزیکی نهوی بیین و نهوی خوه ب پاسهوانین تابیهت دوریچ کر بوو (مورتکات، 1967: 373؛ عبده علی، 2001: 290/2).

هر کارمک بناقی شاهن داهیه نهجامدان و یاسابین گشتی بین شاهن ب ریکا داخوینانین زاردهقی و ب ریکا دام و دهمزههین دهملهتیقه دا دهمکهفن. شاهن وزیر، ریقهبر و فرمانبر ههبوون و نهو ببونه گوو و چاقین شاهن و شاه ب دمنگ و باس و رویدانین سرانسرئ وهلاتی ناگههادر دکر داکو شاه

لهشکری مسرئ ب نافی تودجاورسن (کاهنی مزین یی پسرستگهها سائیس) خوه رادهمتی هاخهمنشیان کر و فیرعونئ مسرئ بسماتیکی سینی رهقی و بهرف باژیری منفیس چوو (احمد والهاشمی، 1990: 103). بهلی بهرگریکرنا مسریان گلهک نهفکیشا و ل دهستینکا هافینا 525 پ.ز مسر ب تهامی کفته ژیر دهستی هاخهمنشیان و بسماتیکی سینی هاته دهسته سر کر و ل دهستینی و ل دویف سیاستا بای خوه کوروشی کو راکیشانا پادشاهین تیکچووی بوو، ل دهستینی سهردهریکا باش د گهل بسماتیکی کر بهلی پشتی کو نافیری خهلی مسرئ ل دژی کامبوچیایی هاندای ل دهستینی وک ئیخسر بو پایتهختی هاخهمنشیان پرسپولیس⁽⁶⁾ هاته رمانه کر و پاشی هاته کوشتن (Waters, 2014: 55).

کامبوچیایی دووی خوه وک پاشایی مسرئ راگه هاند و ریورسمین مسریان پیرو کر و جل و بهلگین وان کره بهر خوه دا کو بشت خوه ل دهف خهلی مسرئ وک رزگارکر نشان بدهت نه وک دایرکر و بو وان دیارکمتن کو دئ دهسته لاتکا نیشتمانی ل مسرئ ئاقا کمتن (Bresciani, 2008: 2/507؛ عثمان، 1967: 184/1؛ رمضان عبده، 2002: 84/1).

کامبوچیا وک ئیکمین دهسته لاتارئ پارسیان همتا سالا 522 پ.ز ل مسری دمنیت و ژلای میژوو نفیسی مسرئ (منیسو)⁽⁷⁾ گرتنا مسرئ و دهستینکا دهسته لاتاریا هاخهمنشیان ب بنهالا بیست و هفتی دهته ب ناک کر کو همتا سالا 402 پ.ز یا بهردوام بوو (لوفین، 1388: 453/6). کامبوچیا د ماومی دهسته لاتاریا خوه ل مسرینا دقا خوه وک فرعونئ مسرئ بدهت دیار کر، سیاستا فرعونین مسرئ پیرو کر و کامبوچیا پشتی کونترولکرنا دهفرا دملتا توند و تیزی د گهل خهلی مسرئ بکار نههینا بهروفازی نهوی ریژ ل خهلی مسرئ و بیروباومرین نهوان گرت (حسن، 2017: 76/13). هر ولسا دهست ب هندمک هوی لهشکری کر بو دایرکرنا هندمک وهلاتین ئفریقیا مینا: کارتاژ (قرطاجه)، ئسیویا (حبهشه، بلاد کوش) و لیبیا. بهلی ل دویف گوتنا هیرودوتئ ئی د لهشکرکشین خوه د سهرکهفتی نهبوو و توشی شکهستنی دبیتن چونکی فینیقی ناماده نهبوون د گهل هف نهزادین خوه ل کارتاژا شهری بکمن و ل ئسیویا زی توشی شکهستنی دبیتن و نهو شیا ب تنی باکورئ ئسیویایی بیهیه ژیردهستی خوه (احمد و الهاشمی، 1990: 103؛ هروودت، کتاب سوم، بند 25 - 26). بهلی دهمبارهی لهشکرکشینا وی بوو سر لیبیا کامبوچیا ل بیابانی توشی هروبا و بورانان بوو و د نهجام دا بینج هزار لهشکری وی ژ نافچوو (هروودت، 1389: 363/1). هر ولسا هیزشا خوه د بو (واحه آمون)⁽⁸⁾ سهرکهفتی نهبوو و توشی شکهستنی دبیت و پشتی نهفان شکهستنا و ب ناییهتی شکهستنا وی بوو سر حبهشه دمی زفری مسرئ نهوی توند و تیزی دژی خهلی مسرئ بکار هینا (حسن، 2017: 76).

3. پیههقی شاهن هاخهمنشیان ل مسرئ

پشتی دامهزراندنا دهولتا هاخهمنشی و کونترولکرنا مسرئ ژ لای هاخهمنشیان، رولی شاهین وان د ناک وهلاتی مسرینا بلند هاته نرخاندن و هر وک سردهمین بهری هاتنا هاخهمنشیان، بهلافکرنا هزارا شاهن خوداومده د ناک خهلیدا ژ بوو چهپاندنا دهسته لاتا شاهن یا نافندی بوو و هموو

بو بریقهبرنا کاروبارین کارگیری، سیاسی و نابوری، بۆ هەر ساتراپ نیشینهکی، ساتراپهک و ژبو ریگریکرنا راپهرینان ل پال هەر ساتراپهکی فرماندیهکی سهر بازی کو نوینهری پادشاهی بوو داهینه دانان و هندهک جاران بۆ چهند ساتراپهکی ئیک کس و هک ساتراپ (ریقهبر) کو باراپتره کس ژبنه مال و کسین نیزیکی شاهی بوون دا هینه ههلیژارتن (دیاکونوف، 1346: 103؛ هوار، 1363: 84).

وهرگرتنا باجان، جیههچیکرنا فرمانین شاهی، بریقهبرنا کاروبارین دادومری، هنارتنا سوپایی ل دهمی پتویست بۆ شاهی ژ کارین دی بین ساتراپی بوون. جیه نیشتهجیوونا ساتراپی د نافهندا پایتهختی بوو و ئه کوشک بوون کو شاهین بهری هاخمه نشیان دنافا دژیان و ئهف کوشکه دهمی شاهی سهرمدان وئ ساتراپی د کر ژ لایه ئهویقه دهاته بکارنیشان. دناف نهقان کوشکان دا جههک تایبته ههجوو بوو پاراستنا فرمانین شاهی ئهوی بۆ ساتراپی هاتینه دهستنیشانکر. ههجوو فرمانین کو ژ نافهندا دولهتی بین هاتین و بین چوینه بواری جیههچیکر نیدا، چ فرمانین کارگیری بیتن یانزی بین نابوریا نهندانین دولهتی (ژ شاهی هتا د گههته کریکاری) (شیشه چی و طاهری، 1392: 99؛ خنجی، 1381: 285 – 286).

پشتی کو داریوش ل مسری دهسته لاتی وهردگریتن کسهک بنافی (ناریاند) کو ل مسری (ساتراپ) بوو و ژ لایه کامبوچیا هاتبوو دانان دژی داریوشی راوستیا و فرمان و بریارین شاهی جیههچینهکر و رابو ب لیدانا پارهی ب نافه خۆ ل مسری و نافه خۆ ل سهر پارهی نهفشانده، داکو ب ئهفی رنگی خۆ ل ژیر دهستی داریوشی رزگار بکته و مسری ژ دهولتا هاخمه نشی جودا بکته. بهلی داریوشی هیزش کره سهر مسری و شیا بجیه نافه مسریدا و (ناریاندا) ی نه بهس چ بهرگیری نهکر بهلکو چو پیشوازا شاهی. داریوش بو ماوهی سالهکی ل مسری ما و ئهوی هندهک چاکسازیکر داکو خهلیک مسری ژ خۆ رازی بکته. وکی داب و نهرین فیرعهونین مسریان، چۆ دیتنا پهرسنگههین خوداومندین مسریان و بهشدار بوو د ئاههنگین نایینی ل پهرسنگهه و ریزگرتن ل خوداومندین وان، ههروسا بریاردا پهرسنگهههکا مهزن بۆ خوداومند (نامون) (12) ی بهیه نافا کرن کو ئهف کاره و هک داب و نهرین شاهین مسریان بوو (Gershevitch, 2007: 507)؛ خنجی، 1381: 259).

داریوشی ب ههمان شیوی کو ریز ل ساتراپین دی بین دهولتا هاخمه نشی دگرت و هسا ژ سهرمهدهری دگهل ساتراپی مسریدا د کر. ل سهردهمی گرتنا مسری ل سهردهستی کهمبوچیا بنگهه سهرمهکی ساتراپی ل باژیری مهنفس (Memphis) بوو کو بهری هنگی بنگهه کارگیری و پایتهختی مسرا کهف بوو و د فی باژیری کارگیری بریقه چو (ملکی، 1397: 4 به بعد). دانانا دمرگههین کارگیری بریقه چو (ملکی، 1397: 4 به بعد). ههروسا ژ لایه ریقهبرنیقه مسر ل سهر چهندین پهکههین کارگیری بین بجویکتر هاتبوو دابهشکر و بۆ ههر دهقههکی ریقهبرمهک هاتبوو دانان کو دگوتنی فراتراک (Fratarak) (گرشویچ، 1384: 389).

کونترولکرنا مسری ژ لایه هاخمه نشیان قه بوو نهگهه پیدابوونا پهکههین کارگیری د ئهفی وهلاتیدا و دانانا ساتراپان ژ لایه شاهی قه راستهوخو دهاته نهجامدان و ئه کسهکی نیزیکی شاهی ب ئهفی کاری رادبوو، و هک: ناریاند، فرندات

بو چارمهسکرنا ناریشان بریارین دروست دهرکتهن. وهریر ژ لایه شاهیه دهاته ههلیژارتن و ل جهم وی رادومستیا، ئهوی هندهک پوستین دی بو ئهفی کاری دانان و هک: بهرپرسی کوشکا شاهی، سهروکی دارایی، فرمانبهیرین ریقهبرنا ناههنگان، بهرپرسی گنجینه و ههلیگرتنا کوبالی شاهاتین (عبدالکریم محمد، 1996: 196). دگهل ئهفی چهندی کو ریورسم و نهریتین نایینی پهومندی ب شاه و شاهاتیه ههجوو، بهلی هندهک جهزن و ئاههنگ تایبته بۆ ب شاهی و هک ناههنگان تانج ل سهر دانانا وی (11) ههر و هسا دوو جوهرین ناههنگان کو گریدایی ب دهستبکار بوونا شاهی نویقه ههجوو، ئیک گریدایی بوو ب دانانا شاهی نوی و یا دی تایبته بوو ب تانج ل سهر دانانا وی. بۆ پشتراستکرنا دهسته لاتداری، بریاردان ل سهر ب خوداومندبوونی و ریگرتن ژ سهرهلانان، میرین بنهمالا شاهی، دهمی شاه ب شیوی یاسایی دبوو دهسته لاتدار، ئهوی جیگرهک بو خۆ دهستنیشان دکر و هندهک جاران دا ئهوی د ریقهبرنا وهلاتی بهشدارکته. ل مسریدا شاه خوداومند بوو و هک فیرعهون ل سهر عمردی دیاربویه داکو فرمانروایا خهلیک بکتهن. ههروسا شاه ژیدمری دادپهرومی و یاسا دانانی بوو (باقر، 2022: 243/2).

4. مسر ل سهردهمی داریوشی نیکی (522 – 486 پ.ز)

داریوشی نیکی یه نافدار ب داریوشی مهزن، پشتی دامهزینهری فی دهولته کورشی مهزن ب ئیک ژ بناف و دهنگترین شاهی ئیرانا کهف دهیه هژمارتن. ئه کورئ هیستاسب (ویشتاسب) دهسته لاتدار پارس و ل دویف ریزبهندیا شاهین هاخمه نشیان ئهوا د تیکستین بیستوندا هاتیه ئه و هک شاهی نهه یه دهولتا هاخمه نشی دهیه دهستنیشانکر ب ئهفی رنگی (هاخمه نش، چیش پیش، کورشی نیکی، کامبوچیا نیکی، کورشی دوو، کامبوچیا دوو) ژ تایی سهرمهکی فی بنهمالی و داریوش کوژ تایی لومکی (نهریاراما و نهرشام) بوو (الأحمد و الهاشمی، 1990: 104؛ کازرونی، 1389: 197؛ شیشه چی و طاهری، 1392: 22 – 23).

ل دهسپیکا دهسته لاتداریا داریوشی، ئه توشی هندهک ناریشین نافخوویی دبیت کو ژ لایه میژوونقیسان قه ب سهردهمی جوداخوای و پیلانگیری هاتیه بنافکر، بهلی ئه شیا پشتی بورینا پینج سالان خوه ژ نهقان پیلان رزگار بکته و سهرمهدهری بۆ وهلاتی بزفرینین و ژمارهکا چاکسازیان ب تایبتهی د بواری کارگیری نهجامدان (بیات، 1385: 45). ل سهردهمی وی سنوری وهلاتی بهرفره بوو و ب ئهفی رنگی کارین ریقهبرنا دهولته بهرفره بوون. لهو شاهی پیدفی ب هندی ههجوو هندهک کاران بدهته دهستی کهسین نیزیکی خۆ بین باوهرینگری. ژ بهر هندی هژمارهکا فرمانبهیران و هک هاریکارین شاهی هاتنه دهستنیشانکر و ههجوو ریقهبرین مهزن ژ بنهمالا شاهی بوون، نافبری دهولتا خۆ ل سهر بیست و سی ساتراپان (خشاثراپوان) دابهشکر، بهلی ژمارا ساتراپان نه یه جیگری بوو و کیم و زیده دیوون. ژ وان ساتراپان ئه د کارین ئامازه ب ساتراپین: فارس، بابل، ئیلام، ناشور، مسر، لیدیا، ههریما جهریره، دهقهرین باشورئ ناسیا بجویک، میدیا، ئه یونیا، ئه مینیا، پارتیان (خوراسان)، درانکیان (سیستان)، کاپادوکیا، باکتریا (نهفغانستان)، سوغد، خوارزم، قندههار، قهفاسیا، سهکا (نهمسکی)، ناراخوسیا (بلوچستان)، ماساگیتا، مهکا (مهکران) بدهمین (باقر و اخرون، 1979: 58). ههروسا

(بروسیوس، 2000: 47؛ vogelsan, 1989: 141). نیک ژ کارین همره گرنگین داریوشی د سالا 496 پ.ز ل مسری فسرمانا چیکرنا کمالین نافی یه ل دهمی گهشتا وی بؤ دهفرا (واحة الخرقه) بوو. همزیی ناماژه پیکرنیه کو نمف کمالین نافی ژ لای کرینکارین دهملتا هاخهمنشی فه هاتپونه کولان (هینتس، 1388: 191؛ دریوتون، 1332: 440).

همروسا نیک ژ شینوارین داریوشی ل وی وهلاتی کو بهلگهیکه ژ چوون و مانا وی ل مسری، نمو ژی چیکرنا پسرستگهها (هیبیس) د سالا 496 پ.ز ل (واحة الخرقه) یه کو ژ خیز و بهرین دهفرا نوبه هاتپوو نفا کرن و بؤ خوداومند نامونی کره دیاری. نمف ناقاهیه داریوشی و مک مسریان پیشان ددهت کو ریورسمین ناینین کمفنا مسریان جیهجی دکمتن و ب دهمستی خوه خوارن ددا خوداومندان (داندامیف، 1381: 131). بملی پشتی کونترولکرنا مسری ژ لای هاخهمنشیان فه و مانا وان ل فی وهلاتی، شاهین وان هند گوهورینین مزن د سیستمی کارگیریا مسریدا نمکرن و گهلمک خهلمکی وی وهلاتی د پله و پستین جوراجور د فی وهلاتیدا کار دکر (همان مصدر، 190).

5. سیستمی لهشکهریین هاخهمنشیان ل مسری

1.5. ریکختنا سربازی:

ژ تاییهتمندین دهملتا هاخهمنشی رازیوونا شاهی دهملتی بویه بؤ بهشداری کرنا کهسانین نه پارسى و خهلمکین رسمهین ساتراپ نشیان بؤ ریقهبرنا کارین کارگیری و لهشکهری بین وئ ساتراپی بهس ب مهرجهک کو نمو ل دژی دهملتی نهمابین. هاخهمنشی بؤ کارى لهشکهری و مهرگرتنا سربازان ل دویف نمفی مهرجی دا سربازین رسمه وهرگیرین ل دهفرین جودا جودا بین وهلاتی و کارین وانا ل سنورین ساتراپی ب خو نهمبوری نمو سرباز ل ژیر فرمانا فرماندهیکا پارسى بوون و شاهى دهملتی وک فرماندهیا هیزا لهشکهری بوو. شاهى نهمشیا ل همی شهراندا بهشدار بیت و شهرین نافخوبی و نهم مزن ژ لای ساتراپی داهيته ریقه برن و ل نهمدک شهرین مزنتر فرماندهیا شهرى ماقیل و پایه بلندین پارسى بوون و باراپتر کهسانین نزیک و ژ بنهمالا شاهى بوون (هد، 1391: 17). وهرگرتنا سربازان ل مسری بؤ خزمهتا لهشکهری داهيته کرن، نمو سرباز کهسانین ساده و گوند نشین نهمبون بهلکو نمو (ماخیموی) یان شهرکمرین خودان شیان بوون. نمو سربازین شهرکمر ل چینا شهرکمرین رسمهین (هرموتیبیس) و (کالاسیریس) بوون. ژمارا شهرکمرین هرموتیبیس سعد و شیت هزار کس و ژمارا کالاسیریس دووسد و پینجی هزار کس بوون بهری کونترولکرنا هاخهمنشیان بؤ مسری. ل دهمی مسری شیان بؤ ماومیهکی سهربهخوییا خوه وهرگرن ل سالا 351 پ.ز ژمارا ماخیموی یا وان شیت هزار کس بوون و کس ژ وانا چ کارین دی وک بازرگانی نهمکرن و کار و پیشیا وان راهینانین سربازی بوو. نهمدک ل سهرکردین لهشکهری بین وانا کارى کشتوکالیجی د کرن. ب همر نیک ژ نهمان فرماندهیان دوازده نارورایی کو بهرامبره ب نهه ناکر و همر ناکر دابيته چارهزار و چل و حفت مترین چارگوشه ددانی (Herodotus, 1859: 3/90؛ هد، مصدر پیشین: ص 34).

2.5. ریکختن لهشکهری بین داریوشی:

نیکى و دوو، ههمخامنش، نارشام، ساباکس و مازاکس کو ژ بنهمالین ماقیلین هاخهمنشی بوون و نمف گوهراکارین وان نهمبونه نهمگر داکو خهلمکی مسری بهشداری د ریقهبرنا وهلاتیدا نهمکن (بریان، 1391: 432/10). د نمفی بواریدا و کارین کو ل سهردمی داریوشی هاتپوونه نهمجامدان د نمفی وهلاتی نفیسینا (نودجاهورسن) کو ناماژه ب کارین داریوشی دکمتن و نمو وک نوینمری خوه ل مسری دانا، نافیری ل دهمستیکا، دهمستیکاربونا شاهى ل دهفرا شوش⁽¹³⁾ دژیا و پاشی ل سالا 519 پ.ز بو باژیری سانیس هاته هنارتن بؤ نهمزمنکرنا قوتابخانا پزیشکی ل پسرستگهها خوداومند (نیت)⁽¹⁴⁾ همروسا دنفیسینا خو دا ناماژه ب نمفی چمندی دکمتن کو نمو شیاپه خزمهتا کامبوچیا و داریوشی بکمتن و نمو وک فیرعمون دهمته دیار کرن ب ههمان ناسناقین فیرعمونان و نمو پهمنا خو دکمتن کو نمو شیاپه کارین باش بو شاهى و خهلمکین مسری نهمجامدمت (بویس، 1375: 175/2؛ حسن، 2019: 88؛ Wasmuth & Creasman, 2020: 101) ل تیکستا هیروگلیفی نودجاهورسن دبیزیت ((ریژدار داریوش، شاهى مسرا پاکور و مسرا باشور، خودانی ژین پهمروام و همردهم ساخ، نمو فرمان ل من کر کو زفریمهفه مسری وی دهمی کو نهمز ل نیلام بووم. نمو شاهى ههمو دهمولتین بیانی و دهمستهلاتاری مهنی مسر بوو، نهمز ب ریکا دهمولتین بیانی و سهردهستی کهسانین بیانی گههستمه مسری، همر وک سهرودری دوو وهلاتان فرمان دا بو. نهمز ل دویف فرمانا ریژدار شاهى چووم، ریژداری فرمان ل من کر بؤ دا کارین نهمزهنکیرنا (مالا ژیانی) ل سانیس ی بگههینمه دوماهی و من ژى ههمو پیداوایستین وانا دابینکر، ریژداری نمفی کاری کر ل بهر کو بؤهای وئ د زانی بؤ ساخکرنا همر تشتهکی کو نساخه، بلندکرنا نافین خوداومندان، پسرستگههین وانا، دیاریان و بهرپاکرنا جهنن تاییهت ب خوداومندان ل پسرستگهها سانیس)) (Lichtheim, 1960: 3/36-40؛ Posener, 1936: 1-26) سیاسهتا کوروش و داریوشی دناف وهلاتین کو هاتینه کونترولکرن و ب تاییهتی ل بابل و مسری، زوومشاهین هاخهمنشی همولدا کو رازیوون و پشتهفانیا خهلمکی وان دهفرا بدهستخوه بین و دوان وهلاتان دا کو هاتینه کونترولکرن شیوازمکی یاسایی بدمی ژ بهر نمفی چمندی ههمو ریورسمین دانا تانجی بریقه دبرن و ناسناقین نافخوبی رادکرن و ری ل خوداومندین وان دگرتن (باقر، 2022: 242 – 243). ژ کارین دی بین داریوشی ل مسری نمو فرمان داکو ههمو یاساین کهفنین مسری⁽¹⁵⁾ همتا سهردمی دوماهی (نهموسى دوو) ئ بهینه کومکرن و دووباره ل سهر همدوو شیوازین هیروگلیفی و بزمارى بهینه نفیساندن (Wilson, 1969: 6). و نمو یاساین کو کامبوچایی دهرکربوون ل دژی پسرستگههان کو پندفی بوو داهاتی وان رادهمستی دهمولتی بکن ههمو لادان و بریارا نهمزهنکرنا وان پسرستگههاندا کو هاتپوونه خرابکر. پشی بورینا دهه سالان ژ لیدانا کهنالی سوئیس، ل سالا 498 پ.ز نمو ب خو بهشدار بوو ل همرکرنا کهنالی و دانا چار بهرین مزن ب بلنداهیا سى معتران ژ جورى گرانیب کو نوکه بنتی شینوارین سى بهران ماینه (العلان، 2020: 107؛ آدری، 1351: 141؛ هینتس، 1388: 161). داریوشی ل گهشتا خو بؤ مسری دهست ب دارشتنا یاساین کو بهری هنگی هاتپوونه کومکرن کر، ژ بهرفی چمندی نهمدک ژ میژوونفیسان نمو ب ریزهندا شهنی بؤ دانا یاسایان ل مسری د همزمین

پشتي دامه زړاندنا دولهتا هاخهمنشي و بهر فردهیونا سنورین نهفي دولمتي، رولي لهشکری د ناف سیستمی کارگیری و بریځمېرنا دولمتي زیدمتر بوو. پاراستنا نیمناهی و بهر سینگرنتا هر سر هلدانه کی و هموو کارین کو ب ساتراپی څه ل دهقمرین کو دوبر بوون ل پایتهختی سر شانی لهشکری بوو. ژ بهر نهفي چمندي د ناف سیستمی دهسته لاتداریا هاخهمنشيان، ئومان گرنگیها تاییت دابوویه کار و بارین لهشکری وئو سرباز ل سر دوو گروپان هاتبونه دابهشکر، یا نیکی: سربازین کو ب شیوی راستهوخو ب شاهیه هاتبونه گردان و د خزمهتا شاهیدا بوون و کومهلا دوو: ئو سرباز بوون کو بو جهین دوبر دهاته فریکرن و د خزمهتا ساتراپی بوون (رجبی، ۱۳۸۰: ص ۲۶۲). هاخهمنشيان پستی کونترولکرنا مسری بو پاراستنا سنوران و ئاسایشا نافخویی نهچار بوون کو گرنگی بدنه ئومان سربازگههان ئوین ل سردهمی شاهین بنهالا بیست و شهنی ل مسری هاتبونه دروستکرن ژ بهر نهفي چمندي ئومان و ب تاییهتی ل سردهمی شاه داریوشی نیکی پتر گرنگیدان ب سربازگههین فیرعمونین نهفي بنهمالی ل دهقرا (نیلینفانتین، الفنتین) (۱۶) کو نهف جهه ل فی دهقمری هاتبوو دامه زړاندن بو پاراستنا سنورین باشوری مسری و بهر سینگرنتا هر هیرشکی کو ژ لای حبهشه بهیته کرن. لهوما ئومان نهبتنی نهف سربازگهه هیلان بهلکو بهر فردهتر لیکرن، هر و هسا ئومان سی بنگههین دی بین سربازی نافا کرن کو یا نیکی ل پایتهختی مسرا کهفن مغفیس بو کو ئو جهی روینشتنا ساتراپی مسری بوو و یا دوو ل دهقرا (پلوزیوم) ل باشوری روژ هه لاتا رویاری نیل ژ بو پاراستنا مسری ل هیرشین کو بهیته کرن ژ لای نیمچهگزیرتا عمرهیی و فلهستینی و یا سینی ل (مارا) ژ بو پاراستنا سنورین روژنافایی نهفي وهلاتی بهرامبر هیرشین لیبیا (هرودوت، ۱۳۳۶: ۳۰/۲). دهسته لاتا ریځمېرنی یا هاخهمنشيان ل مسری ژ لای هندک کسین لهشکری بین بهیز ب ریځمېرن کو د شیان نارامیا سنوران و ئاسایشا نافخویی بیاریزین. بهلی دهر باره ی چاوانیا ریځمېرنتا سوپای و ینگههی گروپین سربازی ل مسریدا ل سردهمی هاخهمنشيان، هندک تیگستین کو ب زمانئ نارامی ل دهقرا نیلینفانتین و (نسون) هاتینه دیتن کو پیزانین باش دهر باره ی ژيانا جوهیان، ئوین کو کوچېر بووینه دهقرا نیلینفانتین تیدا بهر چاف دبیتن. نهف تیگسته دووپاتی ل سر هر هېوونا سربازین جوهی د ناف سربازگههین (ب نارامی هایل) هاخهمنشيان ل سنورین باشوری مسری دکمن. هر و هسا دناف نهفان بهلگهنامهیان، ئو سربازگه هاتینه دابهشکر ل سر هندک گروپین بچووکتر کو دگوتی (دیجیلین) و بو هر دیجیلینه کی فرماندهه کی پارسی یان بابلی هاتبوو دهستینشانکرن و هر دیجیل ژی ل سر چند دهسته بین سمر کسی کو دگوتی (ماتا) هاتبوو دابهشکر (Bresciani, 1985: 515؛ گرشیچ، ۱۳۸۸: ۳۹۳). بارمگای سهرمکی هایل (سربازگه) بین جوهیان ل دورگه ها نیلینفانتین ل نیزیکی پهرستگه ها (پهوه) هاتبوو ئافاکرن. بهلی ژبلی جوهیان هندک کوملین چهکدار ژ نهمومین دی مینا: فینیقی، نارامی (۱۷) و مسری ل دهقرا سیپین هاتبونه دامه زړاندن و بنگههی سهرمکی بهر پرسی سربازگههی کو ب (رمب هایل) دهاته نیاسین ل سیپین بوو کو هموو هیز و سربازین چهکدار ل سهرانسری مسرا باکور همتا مغفیس ل ژیر کمفیه ژیر

3.5. دادومری و یاسال مسری:

ژ بهر گرنگیا دادیهرهوی و پاراستنا مافی خهلی ل مسری و نه هیلانا ستمی، هر بهر پرسی د ناف دولهتیدا گرنگیدا نهفي کارئ پیروژ (مونتی، ۱۹۶۵: ۳۴۷). ل سردهمی دهسته لاتداریا داریوشی نیکی، نافبری گرنگیهکا تاییت ب کارئ دادومری دابوو، ژ بهر کو نهوی و هسا هرز دکر کو ژ لایمکیفه ب فی ریکی دی شین ئو نهمومین ژیردهست ژ خو رازیکهمن و ژ لایمکی دیرقه دی شین هیزا دولهتا خو ل ساتراپین دوبر بیاریزین. لهورا نافبری ل سالا 519 پ.ز بریارا کومکرن و ریځمېرنتا یاساین گریدایی ب دادومری بین هموو ساتراپین دولهتیدا، داکو بهینه نفیساندن (بونگ، مصدر پیشین: ۱۰۱). نافبری دقیا یاساین کو ل وهلاتی کار پی دهاتنه کرن، بهینه ریځمېستن و ل هموو جهین دولمتی کار ب وان یاسایان بهیته کرن، د ههماندهما ندقیا یاساین نهمومین بندمست بهینه ژ بیرکرن (فرای، ۱۳۸۸: ۲۵۵). چونکی داریوشی ریزگرنتا خو بو یاساین جوهی دابوو دیارکرن، پیزانین مه سهارمت چاوانیا بریځمېرنا یاسایان ل وهلاتی مسری، پشکا هره زور د زفریتن بو ئومان بهلگهنامهین

چونكى گولپين گمنى و جهه ھېمايېن خوداوند نوزيريسى بوون، گمن خارنا سهرمكى بوو، چونكى دكره نان، مسريان شوفان و دمخل و نيسك و نوک چاندن (زييارى، ۲۰۲۲): ۲۹۱). همر و مسريان گرنكى دابوون ب چاندنا تری و دارا زميتونى و دارا خورما و د گمل نهقان داران د ناف چماندا مسريان خس، پپاز، سير، قوراد، گوندور، و گملهك تشتين دى بين خارنى د چاندن. مسريان گيايى بهردى دچاند و قورمى ئوى بو چيكرنا بهلم و وهريسان بكار دهينان، همر و مسيا دارمك دى چاندن كو د گوتنى دارا جميز و نهف داره د هاته بكار نينان بو چيكرنا تابويتا و ل دويف هزرا مسريان تابوتا خوداوند نوزيريس ژ فى دارى هاتبوو چيكرن. ناميرين چاندنى ژ لايى پيشه كاران دهاته چيكرن، مينا پش و تهر و مهر و بيرك و گاسنى هنجارى ناميرين تيكفمدان و هوپركرنا ناخى ژ بو دروينى شالوك دهاته بكارنينان و ژ كانزاي چيدكرن (زييارى، همران ژيدمر: ل ۲۹۲).

2.6. پيشهسازى:

پيشهسازى ل سهردمى هاخمهشيان ل دوو جورين سهرمكى پيكدهات، يا نيكى ئوى پيشهسازى بوون كو يا گردياى بو ب خملكى هريما پارس ب خو و دگوتنى پيشهسازيا مادي و پارسى و جورى دووئ ئوى پيشهسازى بوون كو يا گردياى بو ب مللعتين ژير دست و ئوى مللعتين كو پشتى هنگى بوونه بهشمك ل ئوى دولمى و مك بابلى، فينيقي و مسرى. پيشهسازيا ب ناف دمنگ بين مادي و پارسى ژ نهقان جوران پيكدهات، نهخشانن، وينهكيشان، نافاكرن(تالارسازى)، تيشاندن، دروستكرنا چمكى، كارين كانزايى و چيكرنا قاشانى(كاشى). بابلى ژ لايى پيشهسازيفه ب ناف و دمنگ بوون ب دروستكرنا مخفير و كاشيين رنكاورمنگ، خملكى ليديا كارين زيرينگرى و پميكسازى دكرن و مسريان قوماشين كنان و چيكرنا پيرين نفيسينى ژ قورمى گيايى بهردى ناف و دمنگيا وان چوبو (تاجبخش، ۱۳۵۵: ۱۷۱؛ گيرشمن، ۱۳۸۶: ۱۸۵). ل مسرى خملكى وئ همر ل چرخين پيش ميزوويى بو كارين پيشهسازى ئهوان بهر كار دهينان بو چيكرنا ناميران، پشتى هينگى ناخ بكارهينا و جسر و نامانين خارنى ژ ناخى چيكرن، ئهوان نامان و جسر تملك چيدكرن و رنكدكرن و وينى نازل و بالندا و جورين گولا ل سهر نهخشانن. ئوى شيان سفرى بكاربهين و شيان ل گمل قسدبرى تيكهمل بكن بو دروستكرنا ميتالى برونزى. همر و مسيا ئهوان زيف بكاردهينان و مك ريكمك بو نالوگوركرنا كل و پهلان. مسرى دستى خو دانا سهر دهقرا نوبه(باكورى سودانى) و چالين دهرهينانا زيرى كهفته ژير دستى وانا و همر و مسيا ئوى شيان مفا ژ چالين سفرى بينن ل دهقرا بيايانا سينا (رويز، ۲۰۰۵: ۹۰). كارى دارتاشينى ل مسرى يى بهلاف بوو و پندقيين ناف مالى ژ دارى چيدكرن بتنى بينين تهختا و كورسيا ل كانزا چيدكرن ژبلى بكارنينانا عجا فيلى. دارى نمران ل مسرى همر و، بهلى جورى ئوى يى باش نهبوو، لهورا ئهوان دارى كاژى ژ لبنانى دهينا و دارى نهبنوس ل بونت(سومال) دهينا بو چيكرنا تشتين بيه، گملهك دمپ ژ دارى چيدكرن بو پاراستنا تشتى ب نرخ دمالدا (برستد، ۱۹۶۱: ۲۴۰). كارى بهرشكاندى ژ بو نافاكرنا پسرستگه و گور و همرهمن شارمزايمك بو مسريان د ئوى لايهنيدا دروستكر. ئهوان جهين تابيبت ل بيايانا روزهلات همر وون ژبو دهرهينانا بهران و شكاندن و نكراندنا ئهوان ب ناميرين تابيبت ژ تهر و مرج و سپينا و ناميرين تراشينا بهران. ئهوان

ئارامى كو ل كوملگهها كزچمرنشينين جوهيبن دهقرا ئيلفاننين هاتينه ديتن. ل مسرا سهردمى دستهلاتداريا هاخمهشيان كارى دادومريى ل ژير سهر پسرشتيا ساتراپى بوو و ئوى و مكو بلندترين پلما دستهلاتى د و هلاتيدا كار دكر. همر و مسيا ل دويف دمقين پاپيرووسين يونانپان ل سهردمى (ريلاندز) ن نههئى كو ل دهقرا ئهلمحيميه هاتينه ديتن. بو مه ديار دبينن كو ميرين همريمان كاريدست و برياردورى نيكى بوينه (Griffith, 1909: 60). نيك ژ كارين گرنكين شاهين هاخمهشيان و ب تابيبتى ل سهردمى داريوشى، نافبرى رابو ب دروستكرنا سيستمهكى ياسايى، همر و مسيا بهرفرهكرن و بهلافكرنا ئوى سيستمى دناف همر و جهين كارگيزيا ساتراپاندا. داريوش ل تيكستى كندا نفيسيت: ((ب) فيانا نههورامهزدا نهو دهقارين كو ل دويف ياساين من دا دهينه بريقميرن، نهو ياسا ب همران ريك و پيكى كو من فهران دا بوو دهاته جيبهچيكرن)) (پولس، ۱۳۹۱: ۵۷).

ل سالا 515 پ.ز.يدا داريوش بو فهرانروايين و يلايهتان نفيسيه ((زهلامين خودان شيان بينه دهف من، د نافهرا جهنگاور و زهلامين نايينى و زانايين مسرى كو ل پسرستگهان كوومبوينه بلا ياساين كهفنا مسرى بنفيسن)) (olmested, 1953: 51/247). نفيسينا ياساين ل هندمك ژيدمران هاتيه كو سيزده سالان فمكيشايه و بو نهگهرى ريخكستنا ياساين ئوى و هلاتى كو ل سهر سى جورين ياساين هاتبوو دايهشكرن ئوى ژى نهفه بوون: ياساين گشتى و بين تابيبت و ياساين كو بو پسرستگه هى هاتبوونه دانان (Maning, 2010: 176).

بهلى ل هندمك ژيدمران دارشتنا ياساين شازدهه سالان فمكيشايه ئوى ياسا ب زمانى هير و گلفى و نارامى هاتيه نفيسانن (watts, 2001: 48). همر و مسيا ئوى ياساين كو ب زمانى ديموتيكى هاتيه نفيسانن ب پرتوكا ياساين همر و پوليس يى نافداره (هيننس، مصدر پيشين: ۱۷۷). همر و مسيا ئوى ياساين كو ب زمانى ديموتيكى هاتيه نفيسانن ب پرتوكا ياساين همر و پوليس يى نافداره (olmested, op.cit: 248).

6. كشتوكال و پيشهسازى

1.6. دهرامهتنى چاندنى (كشتوكال و نافديرى):

ئوى ساتراپى كو مسر ريقمدير، ئوى بهرپرس بوو ژ نهجامدانا كارى چاندنى و ريخكستنا ئوى كارى ژبو دابينكرنا خارنى بو خملكى مسرى، نيك ژ تيكستين مسرى ل سهردمى داريوشى كو ل دهقرا واحه الخارقه هاتيه ديتن نامازه ب ريخكستنا كارى نافديريى دكيت ب ريكا هملكولانا كاريزان كو ل داهينانين پارسپان بوو كو بو جارا نيكى ژ لايى هاخمهشيانقه ل مسرى بو پيشقميرنا كارى كشتوكالى و بهرزبوونا ريژا بهرهمى ل نهفى و هلاتى هاتبوو نهجامدان (ملكى، ۱۴۰۲: ص ۱۲۲). داريوش ل سالا 496 پ.ز. ل دمى گشتا خو به مسرى و ل واحه الخارقه ب چاقين خو ديت كو ئافا نهفى دهقمرى گملهك يا كيمبو، لهورا همر زى برياردا ب هينانا بسپورين لينانا كاريزان ل دهقمرين پارسپان بو ويزى داكول نردين وئ ياب خيز و نهرم كاريزان بكولين (Heinz, 1979: 214). ل دومهيك هيفائى لولونى پشتى نزمبوونا ئافا رويبارى جوتياران دهست ب چاندنا دهرامهتنى خو دكر. گمن و جهه دهرامهتنى سهرمكى يى چاندنى بوو. چاندنا ئهوان كارمكى بيرور بوو،

- تهها باقر، سهرتایهک بۆ میژووی شارستانییه دیزینهکان، وهرگیزی : عوسمان عزیزه لاف و کهمال نوری مهرهوف، (سلیمانی : 2022).
- محمدمصالح زیباری، ریههیمایی، هیفی بهرواری، میژوویامسری یا کهف کورتیهک دهربارهی میژوویا سیاسی و شارستانی، (دهوک: 2022).

2.8. ب عهرهیی:

- ارواد العلان، سياسة الفرس في مصر و الثورات الوطنية ضدهم، مجلة دراسات تاريخية، العدد 140، (دمشق: 2020).
 - آنا رویز، روح مصر القديمة، ترجمة: إكرام يوسف، (القاهرة: 2005).
 - أنطون مورنکات، تاريخ الشرق الأدنى القديم، ترجمة: توفيق سليمان و اخرون، (دمشق: 1967).
 - باقر واخرون، تاريخ ايران القديم، (بغداد: 1979).
 - ببیر مونتیه، مصر و الحیاة المصرية في عهد الرعامسة، ترجمة: عزیز مرقس منصور، (القاهرة: 1965).
 - جمیلة عبدالکریم محمد، قورینانیة و الفرس الاخمينيون، منذ إنشاء قورینی حتی سقوط أسرة باتوس، (بیروت: 1996).
 - جیمس هنری برستد، تطور الفكر و الدين في المصر القديمة، ترجمة: زکی سوسن، (القاهرة: 1961).
 - رجب عبداللطیف محمد، علاقة القبائل العربية الشمالية بالاحتلال الفارسی لمصر خلال العصر المتأخر، مجلة "وقائع تاريخية" العدد 35، (القاهرة: 2021).
 - رمضان عبده علی، تاريخ مصر القديم، منذ بداية الأسرة الخامسة العشرة حتی دخول الاسکندر الأكبر مصر عام 332 ق.م، (القاهرة: 2001).
 - سامی سعیداحمد، رضا جواد الهاشمی، تاريخ الشرق الأدنى القديم ایران و الاناضول، (بغداد: 1990).
 - سلیم حسن، مصر القديمة، (القاهرة: 2017).
 - صابر طعیمه، التاريخ اليهودی العام، (بیروت: 1983).
 - عبدالعزيز صالح، مصر و الشرق الأدنى القديم، (القاهرة: 1982).
 - عبدالعزيز عثمان، معالم تاريخ الشرق الأدنى القديم التاريخ السياسي، ط2 (لبنان: 1967).
 - عبدالمحسن الخشاب، تاريخ اليهود القديم بمصر، (القاهرة: 1989).
 - عز سعد محمد سلطان، الحالة السياسية والاجتماعية في مصر الفرعونية: الأسرة السابعة والعشرون الغزو الفارسی، (القاهرة: 2005).
 - عزة علي أحمدجاء الله، الحیاة الإجتماعية للإمام في الفتنين" خلال العصر الإیراني(539 – 332 ق.م) فی ضوء البرديات الارامية. جامعة كفر الشيخ، (أسوان: د.ت).
 - علي محمد رمضان عبده، تاريخ الشرق الأدنى القديم و حضارته منذ فجر التاريخ حتی محي حملة الاسکندر الأكبر، (القاهرة: 2002).
 - وول دیورانت، قصة الحضارة، ترجمة: محمد بدران، (القاهرة: 1961).
- ## 3.8. ب فارسی
- آ. کاژدان، تاريخ جهان باستان، ترجمه: صادق انصاری و همکاران، (تهران: 1353).
 - اتین ماری دریوتون، تاريخ مصر قديم، ترجمه: احمد بهمنش، (تهران: 1332).
 - احمد تاجبخش، تاريخ مختصر تمدن و فرهنگ ایران قبل از اسلام، (تهران: 1355).
 - املی کورت، هخامنشیان، ترجمه: مرتضی ثابت فر، انتشارات ققئوس، (تهران: 1398).
 - امیر حسین خنجی، بازخوانی تاريخ ایران زمین، بخش دوم، شاهنشاهی هخامنشی، (تهران: 1381).
 - ایلیا گرشویچ، تاريخ ایران دوره هخامنشیان از مجموعه تاريخ کمبریج، ترجمه: مرتضی ثابت فر، (تهران: 1384).
 - پرویز رجبی، هزاره های گمشده: خشایارشا تا فروپاشی هخامنشیان، (تهران: 1380).

بهترین گنجی و حه لانی ناماده کرن ژبو پهرستگه هان و ههره مان و گورین شاه و میران، ههره مسا ژبو چیکرنا پمیکهرا و میلا، بهرین ب نرخ دهاته بکارنیان و کارئ هونمري چیکرنا بهری ل ژیر سهرپهرشتیا نه اندازیارین نافکرنیقه بوو (دیورانت، ۱۹۶۱: ۸۵/۲). کونترولکرنا مسر ژ لایی هاخهمنشیان و مانا داریوشی ل وی وهلاتی بو ئهگمري گرنکی پیدانا شاهي پارسیان ب هونمري بیناسازی یی مسریان و نهخشهی کوشکا شاهي ل تمختی جهمشید ل بن کارتیکرنا شیوازی هونمري نافاکرنا مسریان بوویه ل دویف پلان و نهخشهی پهرستگه هین نهوی وهلاتی بوویه (شایان، ۱۳۵۱: ۱۴۳).

7. نهانجام

نیک / دامهزراندنا دهولمنا هاخهمنشی بو ئهگمري وهرچهرخانها سیاسی ل دهقمري، چونکی ب هاتنا نهوان بو سهر دسته لهلاتی شاهین نهقی دهولمنا ل دویف سیاسهتا بهرفره هکرنا سنورین دهولمنا پینگاکف هاقیتن و نهو شیان دهولمنا نهوی سهردهمی وک: دهولمنا بابلی، دهولمنا لیدی و پاشی مسری بیخه ل بن کونترولا خوه و نهف دهقمري ههمی بوونه پشکهک ژ دهولمنا هاخهمنشی.

دوو / سیاسهتا شاهین هاخهمنشی ل مسری ههمان سیاسهتا و ریبازا کورشی دووی بوویه بهرامبهر مللمتین کو تازه دابنه بهشهک ل نهقی دهولمنا، ریزگرتن ههبوویه بهرامبهر داب و نهرتن مللمتین ژیردهست.

سی / بهلگهنامه و قهدیتن شینواری یین نوی، پتر کارین هاخهمنشیان و چاوانیا ریههیمنا نهقی وهلاتی دیاردهکت و ههبوونا پهیوهندیا بازرگانی و کومه لایهتی دناقههرا ههردوو گهلین پاری و مسری و پهیوهندی دناقههرا ههردوو دهولمنا ب ریکا ههبوونا بهرژموهندیین ههقیشک.

چار / شاهین دهولمنا هاخهمنشی و بتاییهتی داریوشی، گرنکیا تاییهت ب شارستانیها دولا نیل دابنه و نهوان ل سهر ههمان سیاسهتا فیرعهونین بهری یین نهقی وهلاتی دچوون، ب نهانجامدانا کارین رهوشهنبیری و نافهدانی نهوان شیان خهלקی مسری بخوه نزیک بکن.

پینچ / کونترولکرنا مسری ژ لایی هاخهمنشیان نهبوو ریگیر ههمبهر خهלקی نهقی وهلاتی بو پینشکهفتنا نهوان د بوارین کشتوکالی و بازرگانی. ب گشتی بو ئهگمري پینشکهفتنا نابووری نهقی وهلاتی.

شهش / کارین باش ل ههمی بواراندا ل مسری هاتنه نهانجامدان کو بوونه ئهگمري پینشقهچوونا نهقی وهلاتی و ههره مسا بو ئهگمري تیکهلبوونا دوو شارستانیهمتین جیاواز. هاتنا پارسیان بو نهقی وهلاتی نهبوو ریگیر کو گرنکی ب خهלקی مسری نههیتهمان وک ل دهستیکا هاتنا داریوشی بو نهقی وهلاتی، نافیری داخا ژ کهسایهتیا نافدارئ فی وهلاتی (نودجار هورسن) کر دا کو ببیته نوینمري شاهي ل مسری و نافیری دنقیسینا خوه دا نامازه ب نهقی چهندی دکمتن کو نهو شیايه خزمهتا کهمبوچیا و داریوشی بکمتن و نهوی وک فیرعهونان ددهته دیارکرن ب ههمان ناسنافین فیرعهونان و نهو پهسنا خوه دکمتن کو نهو شیايه کارین باش بو شاهي و خهלקین مسری نهانجامدهت.

8. لیستا ژیده ران

1.8. ب کوردی:

- H.W. Fairman, The Kingship Ritual of Egypt in the Ancient Near East, Oxford: 1961.
- Herodotus, The History Of Herodotus, Translated by George Rawlinson, (London: 1859).
- I. Gershevitch, the Median and Achaemenid Periods, Cambridge University, (2007), Vol 2.
- j.b., Bury & S.A., Cook, the Persian Empire and the west, The Cambridge Ancient History, Cambridge University, (1964). Vol IV.
- J.G.Manning, The Last Pharaohs: Egypt under the Ptolemies,(Princeton University:2010).
- M. de Vogue, "Encryptions Arameennes troublées en Égypte" (Cairo: 1903).
- M. Lichtheim, Ancient Egyptian Literature,(London:1960),vol3
- M. NOEL AIME-GIRON, Textes arameens d'Egypt, (Cairo: 1931).
- M. T. Imanpour, The Medes and Persian were the Persians ever ruled by the Medes, (Mashhad: 2002).
- Olmsted. A.T., Darius And His Behistun Inscription, AJSL,(Chicago: 1935).
- E. Bresciani, The Persian Occupation of Egypt, The Cambridge History of Iran, edited by Ilay Gershevitch, (Cambridge: 2008).
- F. L. Griffith, Catalogue of the Demotic Papyri in the John Rylands Library, (Manchester:1909), vol. 3
- Georges Posener, La première domination perse en Egypt, (Cairo:1936).
- H. Ludin Jansen, The Coptic Story of Cambyses: Invitation of Egypt, (Oslo: 1950).
- J. Naveh, The Development of the Aramaic Script (Jerusalem: 1970).
- Matt Waters, A Concise History of the Achaemenid Empire, 550 – 330 BCE, (New York: Cambridge University Press, 2014).
- P. Briant., Darius: Les Perses et l'Empire, (Paris: 1992).
- Stronach, D., 1974: "Achaemenid village I at Susa and the Persian migration to Fars"
- Walther Heinz, Darius Und die perser,(Baden Baden: 1979).
- Henry P. Colburn, The Sixth Satrapy: The Archaeology of Egypt Under Achaemenid Rule, Journal of Ancient Egyptian Interconnections, vol. 5:4, 2013.
- W.J. Vogelsang, Darius in Egypt, A Political History of the Achaemenid Empire, Journal of Brill, 2013.
- Melanie Wasmuth and Pearce Paul Creasman, Udjahorresnet and His World, Journal of Ancient Egyptian Interconnections, Vol. 26, June 2020.
- Reinhold Bichler, Herodotus's Perspective on the Situation of Egypt in the Persian Period from the Last Saite Kings to Xerxes' First Years, Journal of Ancient Egyptian Interconnections, Vol. 26, June 2020.
- پی بر بیان، تاریخ هخامنشیان از کوروش تا اسکندر تاریخ شاهنشاهی ایران، ترجمه مرتضی ثابت فر، (تهران: 1391).
- پیتر یولیوس یونگ، پادشاه پارسی داریوش یکم، ترجمه: داوود منشی زاده، (تهران: 1386).
- جمی پولس، داریوش بزرگ، ترجمه: سمانه اصفهانیان، (تهران: 1391).
- حسن پیرنیا، تاریخ ایران باستان، (تهران: 1391).
- حسن پیرنیا، تاریخ ایران "قبل از اسلام"، (تهران: 1386).
- داندمایف، تاریخ سیاسی هخامنشیان، ترجمه: خشایار بهاری، (تهران: 1381).
- دانکن هد، ارتش ایران هخامنشی، ترجمه: محمد آقاجری، (تهران: 1391).
- رضا شعبانی، مروری کوتاه بر تاریخ ایران، (تهران: 1380).
- رومن گیرشمن، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه: محمد معین، (تهران: 1386).
- ریچارد نلسون فرای، تاریخ باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب نیا، (تهران: 1388).
- زهره شیشهچی، علی اصغر طاهری، داریوش شاه بزرگ ایران، (مشهد: 1392).
- عبدالحسین زرین کوب، تاریخ مردم ایران: ایران قبل از اسلام، (تهران: 1390).
- عبدالحسین زرین کوب، روزگاران "تاریخ ایران از آغاز تا سقوط سلطنت پهلوی، (تهران: 1387).
- عزیزالله بیات، تاریخ تطبیقی ایران با کشورهای جهان "از ماد تا انقراض سلسله پهلوی"، (تهران: 1385).
- علاءالدین آذری، "روابط ایران و مصر در عصر باستان" بررسی های تاریخی، سال هفتم، شماره 4، (تهران: 1351).
- علیرضا شاپور شهبازی، "ورود پارسیان به تاریخ" ارج نامه ایرج، به کوشش محسن باقرزاده، (تهران: 1377).
- فرهنگ محمودی، علل حمله هخامنشیان به مصر، فصلنامه پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، سال چهارم، شماره 48، پاییز 1401.
- فریدون شایان، سیری در تاریخ ایران باستان، (تهران: 1351).
- فلیپ هویزه لویف، ایرانیان در مصر، تاریخ هخامنشیان، اسای صغیر و مصر، ویراستاران: هلن سانسیسی وردنیوخ و املی کورت، ترجمه: مرتضی ثابت فر، انتشارات توس، (تهران: 1388).
- کلمان هوار، ایران و تمدن ایرانی، ترجمه: حسن انوشه، (تهران: 1363).
- محمد ملکی، تحول ساختار اداری و اقتصادی مصر در عصر هخامنشیان. فصلنامه علمی-پژوهشی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء، سال بیستم و هشتم، دوره جدید، شماره 39، پیاپی 129، پاییز 1397.
- محمد ملکی، فرمانروایی هخامنشیان بر مصر، (تهران: 1402).
- مرتضی احتشام، ایران در زمان هخامنشیان، چاپ اول، (تهران: 1355).
- مری بویس، تاریخ کیش زردشت، ترجمه: همایون صنعتی زاده، (تهران: 1375).
- ن. پیگولوسکیا و دیگران، تاریخ ایران از دوره باستان تا پایان سده هیجدهم، ترجمه: کریم کشاورز، (تهران: 1349).
- نغمچی کازرونی، ایران زمین، (تهران: 1389).
- هرودوت، تاریخ هرودوت، ترجمه: مرتضی ثابت فر، (تهران: 1389).
- هرودوت، تاریخ هرودوت، ترجمه: هادی هدایتی، (تهران: 1336)، کتاب دوم.
- والتر هینتس، داریوش و ایرانیان، ترجمه: پرویز رجبی، (تهران: 1388).

4.8. ب نینگلیزی

- A.T. Olmstead, History of the Persian Empire,(Chicago: 1948).

9. پراویز

1. هیرو دوت: د ناخپرا سالین (484 - 425 پ.ز) دژبا. ئم ژ بنه مالهما ماقولین باژیری هالیکارناسوس (نوکه بودروم ل وه لاتی تورکیا) ل سیا بچوک بوو. ئم د گشتین خودا یو رۆژ ه لاتی سهرمانا فینقی، سوریا، قوبرس، مسری، بهشین باکور د دهترین کمار ی بین دمرا پرش، تراکیا، مقدونیا و بابل دکمت. پشٹی ب داوی هاتنا گشتین وی بو دهترین نافیری ئم داب و نمرین کومه لایهتی ری و رسمین نایین بین مللین رۆژ ه لاتی د بهرهمی خودا یی ب ناقتی میژوو تومار دکمت. هیرو دوت ب بابی دیرووکی هاتیبه ب ناف کرن. میژوویا هیرو دوت ژ نه پرتووکا یان ژ ی بهشان پیکدهیت. (هیرو دوت، تاریخ هیرو دوت، ص ص 20 - 23؛ ا.ج. ایفانز، هیرو دوت، ترجمه: امین سلامة، مراجعة: کمال الملاح، (الإسکندرية: 2000)، ص 5؛ - طه باقر، مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة حضارة وادي النيل وبعض الحضارات القديمة فارس، الاغريق و الرومان، (بغداد: 2011)، ج 2، ص 647.
2. فینقی: دوهمین مللته ژ گزیرتا عمره بی مشهختیون و بهر هف دهترین سوریه قوین ل هزارا سییی پ.ز ئم لقه که ژ مللته ناموری. ئم مللته ل دهف یونانیان ب ناقتی فینقی هاتیبه نیاسین. فلیب حتی، تاریخ سوریه و لبنان و فلسطین، ترجمه: جورج حداد و عبدالمعمر رافق، (بیروت: 1958)، ج 1، ص 85.
3. فیر عمون: ژ بهر پیروزیا بهر خودانا خملکی مسری بو پاشای دگوتنی (ریژداری مه و سهر وری مه) و دسهر دهمی چهر خن دولتا نوی ناسناقی فیر عمون سهر هلدای کو رامانا وی (مالا مزن) یان کوچکا مزن بوو، ئمف ناسناقه بو پاشایی مسری هاتیبه گوتن و پی دهاته نیاسین. حسن، المصدر السابق، ج 4، ص ص 273؛ تهها باقر، سهر مایه که بو میژووی شارستانیبه دیرینه کمان، و مرگیزی: عوسمان عزیز عهلاف و کمال نوری مه عروف، (سلیمانی: 2022)، بهرگی دووم، ل 238.
4. پلوزیوم: ئمف جهی پیکدادان بوو د ناخپرا هاخهمنشیان و مسریان و ل نهجام دا پاشایی مسری بسماتیکی سییی شکست و کامیوچیا چوو دنافا مسریدا، نهو دیرینی فرما کو د کهفته دهفرا سنوری د ناخپرا مسر و فلهستینی نزیک باژیری رفهح، احمد امین سلیم، دراسات فی تاریخ و حضاره الشرق الادنی القديم مصر و العراق، (بیروت: 2002)، ص 439.
5. فانیس (Phunes): سهر کردی سوپایی کریگری بین یونان یی کو ل خزمهتا بسماتیک سییی (525 پ.ز) ئموی خو رادهستی کهمیوچایی کر و همی پیزانین گرنگ بین بهرگری کرنا سوپایی مسری رادهستی کهمیوچایی کر. (حسن کریم الجاف، موسوعه تاریخ ایران السیاسی، (بیروت: 2008)، ج 1، ص 42.
6. پرسپولیس: باژیری پارسیان، کو وک نیک ژ پایتهختین دولتا هاخهمنشی دهته هژمارتن کو نوکه د کهفته 25 کیلومتری رۆژ ه لاتی باژیری شیراز و شینوارین وی ب (تهختی جهمشید) ناقداره و ل دهمی هاتنا ئهسکهندری مقدونی هاته سوتن و ویران کرن. (حسن کریم الجاف، الوجیز فی تاریخ ایران، (بیروت: 2008)، ج 1، ص 62).
7. میژوویا مانیثو (مانیثون): ل سهدی سییی مانیثو کاهنی پرستگهها هالیوپولیس بوو. ئموی کارهکی میژوویی یی گرنگ نهجامدا دهمی ئموی ناقتی شاهین مسری بین کهفتن کومکری و ل سهر سیبه بنه مالان پشکرن. پرتووکا دانا بزمانی یونانی کو ژ سی پرگهها پیکدهات و بو شاهن مسری بهتلموسی دووی (285 - 246 پ.ز) کره دیاری، Manetho, book1, Dynasty 27, P175
8. واحه امون (سیوه): ئم پرستگههک ژ بوو کاهنن شروقه کار یان کاهنن و محی، نامون خوداوندی پیروزی مسریان، ژ بهر کو کهمیوچایی دووی ژ بو کو وانا بینته ژیر فیرمانا خو ل دژی وانا راوستیا و ل سهرانسری بیابانا رۆژ نافا لشکرکشی دژی وانا کر و کاهنن ژ ی چارنقیسکا خراب ژ بو وی پیشبینی کرن و ژ بهر تورمیا خوداوند نامونی سوپایی کهمیوچیا کو ژمارا وانا پینجی هزار کس بوون ل بن بابلیسکا خیزی بهرزه بوون و کس چ ل چارنقیسا وانا نزانیت. (اولمستد، الإمبراطورية الفارسية عبر التاريخ، مج 1، ص 151؛ صبحی

18. پاپيروس (Papyrus) يان بهردى: گيايه كه ب شيويهكى سروشتي ل مسرى شينديبوو. بملگا نموي يا پانه و گيايي بهردى نيزيكى دوو ميتران بلند بيتن. مسريان بملگا نهفي گياي نامادكر و ژ بو نفيسيئي بكار دهيتان. هيقي صبرى جميل البروارى، العادات و التقاليد في مصر القديمة، (دمشق: 2023)، ل 20.

19. دهستختي ديموتيكي (Demotic): دهستختي جينا گشتي بوو، ب ريكا ساناھيكرن و كورنكرنا دهستختي ديموتيكي و ل سردهمي بنهالا بيس و دوو ل دوماھيكا هزارا دوو پ. ز نهف جور هخته كهفته كارى. بو پتر پيزانينان بزفره: طه باقر، مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة، (بغداد: 1956)، ج 2، ص ص 122-124 ؛ عبدالحليم نورالدين، دراسة في تاريخ و حضارة مصر القديمة، (القاهرة: 1997)، ص ص 38-39.

Herodotus, Book 2,30 ؛ عزه علي احمدجاد الله، الحياة الاجتماعية للإمام في الفنتين"خلال العصر الإيراني(539 – 332 ق.م) في ضوء البرديات الارامية. جامعة كفر الشيخ، (أسوان: د.ت). ص 54.

17. نارامي: دهينه هژمارتن ب نيكمين نهموه ژ نهمومين سامى كول وهلاتى شام ناكنجى بوون، ل هژمارمكا بنهمال و هوزان پيكتهاتبونون. نافى هندمك ژ وانا ل نفيسيئين پاشاين ناشورى و نامين گرا نهمارنه دا هاتيه ب تايبهتي ل سردهمي نهمخاتون ي. نافى لهفك ژ ناراميان ب شيوازي (نهملامو) ب رامانا هفقال هاتيه. بو پتر پيزانينان بزفره: باقر، ژيدهري بهري، ل 383-398.

النظام الإداري الأخميني في مصر في عهد داريوس الأول (522-486 قبل الميلاد)

الخلاصة:

في منتصف القرن السادس قبل الميلاد، تولى الفرس الأخمينيون السلطة، محدثين تغييرات جذرية في الشرق الأوسط. وتمكنوا من تدمير الدولة الميديّة عام 550 قبل الميلاد وتأسيس دولة جديدة. وأتبع ملوكهم الأوائل، مثل كورش الثاني وابنه قمبيز، سياسة توسيع حدود الدولة، وسرعان ما استطاعت هذه الدولة الجديدة توسيع حدود البلاد، وأصبحت دول ليديا وبابل، ولاحقاً مصر، جزءاً منها. حكم الأخمينيون مصر لمدة 132 عاماً على مرحلتين. المرحلة الأولى (525-402 قبل الميلاد) أسست الأسرة السابعة والعشرون في البلاد، والمرحلة الثانية (342-332 قبل الميلاد) أسست الأسرة الحادية والثلاثين بقيادة أرتخشستا الثالث. بحسب هيرودوت، عُيّن هذا البلد سادس مرزبان. اكتسبت مصر أهميتها لموقعها الجغرافي ووجود نهر النيل، وتنوع منتجاتها الزراعية، وملوك الأخمينيين، وخاصة داريوس الأول، الذين سعوا إلى السيطرة على مصر للتجارة بين الشرق والغرب، ومن ثم، اكتسبت هذه البلاد أهمية خاصة للدولة، لذلك، سعى ملوك الأخمينيين، الواحد تلو الآخر، إلى الاستيلاء عليها.

تستند هذه المقالة إلى ملاحظات أثرية وأبحاث تاريخية حديثة حول التغيرات في الهياكل الإدارية والاقتصادية والاجتماعية في مصر خلال الحكم الفارسي، وتأثير هاتين الحضارتين على بعضهما البعض.

الكلمات الدالة: النظام الإداري، الحكومة الأخمينية، مصر، كمبوديا، داريوس.

THE ACHAEMENID ADMINISTRATIVE SYSTEM IN EGYPT DURING THE REIGN OF DARIUS I (522-486 BC)

ABSTRACT:

In the mid-sixth century BC, the Achaemenid Persians came to power, bringing about major changes in the Middle East. They destroyed the Median state in 550 BC and established a new state. Their early kings, such as Cyrus II and his son Cambyses, pursued a policy of expanding the state's borders, and soon this new state was able to expand the country's borders, and the states of Lydia, Babylon, and later Egypt became part of this state. The Achaemenids ruled Egypt for 132 years in two phases. The first phase (525-402 BC) established the 27th dynasty in the country, and the second phase (342-332 BC) established the 31st dynasty under Artaxerxes III. According to Herodotus, this country was appointed as the sixth satrap. Egypt was important due to its geographical location and the presence of the Nile River, the variety of agricultural products, and the Achaemenid kings, especially Darius I, who wanted to dominate Egypt for trade between the East and the West, and hence, this country was of particular importance to the state. Therefore, the Achaemenid kings, one after another, intended to seize this country. This article is based on archaeological observations and recent historical research on the changes in administrative, economic, and social structures in Egypt during Persian rule and the impact of these two civilizations on each other.

KEYWORDS: Administrative System, Achaemenid government, Egypt, Cambodia, Darius.